

Tudományetika Európában és Magyarországon

TUDOMÁNYETIKA – ETIKUS TUDOMÁNY*

Pálinkás József

az MTA rendes tagja,
az MTA Titkársága, Debreceni Egyetem
palinkas.jozsef@titkarsag.mta.hu

Az erkölcsi értékek és normák, az etika elvei a társadalom minden területén alapvetőek. Valójában erkölcsi gondolkodás és szabályrendszer nélkül tartósan nem létezhet emberi közösség. Az egyszerű társadalmakban ez elsősorban egy olyan természetes módon kialakult rend, amelyet megélnék, és nem vizsgálnak; így nem is nevezhetjük etikának. A közösség fejlődése során azonban a filozófia – minden tudomány alapja – az etikát, a morális vélekedést, a filozófiai gondolkodás részévé tette, ahogyan az évezredekkel ezelőtt kialakult, a nagy világvallások tanai is megfogalmaztak alapvető erkölcsi normákat.

Ezek után joggal kérdezhetnénk, hogy a tudomány etikájával miért csak most foglalkozunk? Egyrészt, mert a modern értelemben vett tudomány, és különösen a mai, „ipari

méretű” tudomány egy meglehetősen fiatal jelenség: modern értelemben vett tudományról két-háromszáz éve, ipari méretű tudományról pedig csupán hatvan-hetven éve beszélhetünk. Másrészt, mert a tudományerkölcs megbízhatóságán, a tudomány eredményeinek hitelességén ma emberek élete, ha nem az emberiség egészének léte múlhat.

A tudomány kezdeti korszakában – egyrészt mert kevesen művelték, másrészt, akik művelték, azok számára morális vonatkozásai maguktól értetődők voltak – a tudományetikai kérdések nyilván nem merültek föl olyan élesen és sürgetően, ahogyan ma, amikor a tudomány *versennyé vált*. A versenyben pedig az egyéni győzni akarás és a közös erkölcsi elvek könnyen konfliktusba kerülnek. Ilyenkor a verseny megnyerése érdekében a résztvevők hajlamosak a maguk számára előnyösen újraértelmezni a szabályokat, és elmenni egészen az erkölcsi határokig, néha azokon is túl.

* A *Tudományetika Európában és Magyarországon* című konferencián (2013. október 24.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

Ezt a hajlamot a körülmények kihívásai is erősíthetik, így a tudományetika kérdései a publikációs kényszertől kezdve a tudományban elérhető sztárságig nagyon sok célt, elvárást érintenek. A publikációs kényszer alatt azt értem, hogy a kutatókat – de már a PhD-hallgatókat is – a finanszírozástól az előmenetelig szinte minden arra szorítja, hogy minél hamarabb, minél gyorsabban publikáljanak, és ez, értelemszerűen, nem éppen a tudományetikai szabályok feltétlen betartásának irányába hat. De a kényszerek mellett említettem a személyes ambíciót is, a hírnév és elismertség iránti természetes vagy túlzó vágyat, amely ugyancsak afelé mozdítja el a kutatókat, hogy előbb inkább valamelyik újság címlapján jelentsék be nagy felfedezéseiket, mint a szigorú szűrőt alkalmazó tudományos folyóiratok hasábjain.

A tudományt ma sokan elsősorban pénzért, legtöbbször megélhetésért, biztos egzisztenciáért, munkaként és nem csupán kíváncsiságból vagy kedvtelésből művelik. A világ egyes részein a tudomány művelőit jól, sztárjaikat kiemelkedően fizetik meg. Az ehhez kapcsolódó elvárások, az előmenetel és siker kényszere a tudományerkölcs érvényesülését ugyancsak gyengítheti.

A gazdasági előny keresése és a tudomány értékrendje sincs magától értetődő összhangban. Mára a tudomány és a tudomány eredményeire épülő fejlesztés olyan mértékben vált a gazdaság sikerfeltételévé, hogy a tudomány szigorú szabályainak betartása tehernek tűnik. Ha csak a reklámokat tekintjük, elgondolkodtató, hányszor halljuk, hogy a tudomány eredményeivel vagy szakkifejezéseivel reklámoznak termékeket. Korántsem biztos, hogy ezek a „tudományos” vizsgálatok valóban tudományosak, szakmailag és etikai-
lag megalapozottak.

Ahhoz, hogy kellően biztosak lehessünk abban, hogy a tudomány minden esetben hiteles és megbízható, kutatásokkal dokumentált és igazolt állításokat tesz, a 21. században foglalkozni kell a tudomány művelésének etikai kérdéseivel. Jogi kérdéseivel már régóta foglalkozunk, a jog és etika viszonyával, szétválasztásával vagy átfedésével már jóval kevesebbet. Pedig a jog és az etika rendje csak összekapcsolódva, együtt tud segíteni abban, hogy a tudomány intézményrendszerei megfelelően működjenek, hogy tudós és tudomány valóban azt adja a társadalomnak, ami annak javát szolgálja.

Magyar Tudományos Akadémia elkészítette a *Tudományetikai kódexet*. Köszönöm ezt a Tudományetikai Bizottságnak és a Tudományetikai Bizottság elnökének, Fésüs Lászlónak, aki a Magyar Tudományos Akadémiát olyan nemzetközi szervezetekben is képviseli, amelyek a tudományetika kérdéseivel hangsúlyosan foglalkoztak az utóbbi években.

Ha elolvassuk ezt a *Tudományetikai kódexet*, kissé meglepődünk, amikor azt találjuk a tudományos kutatás etikai alapelvei között, hogy: *tisztesség, megbízhatóság, objektivitás, pártatlanság és függetlenség, nyitottság, gondosság, elfogulatlanság, felelősség*. Egyetemes értékeket, amelyekről azt gondolnánk, maguktól értetődő az elfogadásuk és követésük a tudományban éppúgy, mint bármelyik emberi közösségben.

Ugyanakkor szükség van annak pontos meghatározására, hogy a fenti fogalmak a kutatások folyamatában és az eredmények közlésében *pontosan* mit jelentenek. A *Tudományetikai Kódex* kimondja, hogy ezek mit jelentenek, kitérve az egységes értelmezés kereteire. Mindennek az a célja, hogy a tudományban ne lehessen olyan eredményeket

tudományos eredménynek feltüntetni, amelyek nem azok, ne lehessen hitelesnek feltüntetni azt, ami nem az, ne lehessen mások eredményeit sajátunknak feltüntetni, vagy „újráfelfedezni”, ne lehessen a tudományt arra használni, amire nem való, és persze rendkívül fontos az is, hogy ezeket *a szabályokat egységesen értelmezzük*.

Az erkölcs, az etika kérdései természetesen nem csupán az Akadémián merülnek fel, hanem az egész magyar tudományos életben. Az Akadémia, amelynek törvény teszi közzé adatait, hogy öröködjön a tudományos élet tisztasága fölött, a *Tudományetikai kódex* megalkotásával jelentős lépést tett. Egyúttal bizvást remélhető, hogy éppen a mai és hasonló tanácskozások juthatnak olyan következtetésre, hogy Magyarországon a Magyar Tudományos Akadémia *Tudományetikai kódexéből* kiindulva, arra építve ki kell, hogy alakuljon a tudományetika általános szabályozási és eljárási rendje.

A tudományos közösségnek a tudományos verseny, a tudományos hitelesség és a tudomány általi gazdasági haszon elvárásaira és kihívásaira együttes és erkölcsös választ kell adnia. Olyan választ, amelyet nem pusztán a büntetéstől való félelem, hanem a valódi bensővé tétel irányít. Nem hihetjük úgy, hogy

bármely nagyobbak vélt cél érdekében az etikát részletkérdésnek tekintjük, és nem bízhatjuk a tudomány erkölcsét az embertől, a kutatótól független szabályozókra. Az etika, az én felfogásom szerint, alapeleme a társadalomnak, amelyet kultúrává, és a tudomány-nak, amelyet értékévé tesz.

Bízom abban, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és a kutatással foglalkozó szervezetek, az egyetemek és más kutatóintézetek partnerek lesznek abban, hogy Magyarországon létrejöjjön egy egységes tudományetikai szabályrendszer és eljárásrend. Az Akadémia *Tudományetikai kódexe*, amely egyébként Európában és a világon az elsők között alkotunk meg, jó alapot szolgáltat erre.

Remélem, hogy a most kezdődő konferencia során előadóink rávilágítanak a tudományetika általános és speciális szempontjaira, azokra a kérdésekre is, amelyekkel elsősorban az adott területen dolgozók találkoznak, de hasznos lehet más területek kutatói számára is. Eredményes tapasztalatcserét és bölcs, iránymutató megfontolásokat kívánok mindehhez!

Kulcsszavak: *tudományetika, etikai kódex, etikai eljárás, tudományos verseny, a tudomány finanszírozása, gazdaság és tudomány*